

MÜSAHİBELER

Tahsin Cemil: Türk mədəniyyətinin təbliği bizim əsas məqsədimizdir

Tahsin Cemilin adı Azərbaycan ictimaiyyətinə yaxşı tanışdır. Rumıniyanın ölkəmizdəki ilk səfiri olaraq yeni dövr siyasi-mədəni əlaqələrin qurulmasında böyük işlər görmüş cənab Cemil bu gün öz fəaliyyətini yenə də aktiv şəkildə davam etdirir. Professor Tahsin Cemillə Kluj şəhərində, rəhbəri olduğu Türkologiya və Mərkəzi Asiya Araşdırmaları İnstitutunda görüşdük. Krım əsilli professorla söhbətə elə Krım hadisələrindən başladıq.

– Tahsin bəy, öncə Krımda baş verən hadisələri dəyərləndirmənizi istərdik.

– Krım ağır günlər yaşayır. Bir əsrdə artıq neçənci dəfədir ki, Krım tatarlarının taleyi bu cür qeyri-təbii yolla həll olunur. Tatar liderlərinin uzaqgörənliyi və milli sədaqəti bu işdə böyük rol oynayacaq. Tatarların istiqbalı üçün ən böyük ümidim Allaha və Qərb ölkələrinədir. Hadisələri çox narahatlıqla izləyirəm. Problemin haradan qaynaqlandığına aydınlıq gətirmək üçün institutumuzun dinləyiciləri olan tələbələr, gənc tədqiqatçılar və müəllimlərə də mühazirələrimdə bu barədə ətraflı məlumat verirəm.

Bugünkü hadisələr 1770-1783-cü illəri xatırladır. Bildiyiniz kimi, o vaxt Rusiya bir neçə tatar liderini inandıraraq öz tərəfinə çəkdi və 1774-cü ildə Krım xanlığının müstəqilliyini tanıdı. Lakin 1783-cü ildə rus ordusu Krımı işğal et, II Yekaterinanın fərmanı ilə Krım Rusiyaya birləşdirildi. Krımı qurtarmaq üçün Osmanlı İmperiyası 4 dəfə böyük müharibə başlayıb. Təəssüf ki, məqsədinə çata bilməyib. 1783-cü ildən başlayaraq, Rusiya slavyanları yarımadaya yerləşdirmək üçün tatarları ata yurdlarından qovmağa başladı. O vaxt bir milyondan çox tatar köçkün düşüb. Xüsusilə, Osmanlı İmperiyasına, o cümlədən, Dobrucaya köç ediblər. 1944-cü ildə mayın 18-də Stalinin əmrilə Krımdakı tatarların hamısı Orta

Asiyaya və Urala sürgün edildi. Kişilər cəbhədə idi. Qadın, qoca və uşaqlardan ibarət 200 minlik tatar köçü yenə doğma torpaqlarından çıxarıldı. Onların yarısı yolda və düşərgələrdə məhv oldu. Yalnız 1991-ci ildən tatarlar ata yurdlarına geri dönə bildilər. Amma çox ağır şərtlərlə.

İndi Krimda 300 min tatar yaşayır. Yəni yarımada əhalisinin 12-13%-ni təşkil edirlər. İndi Krimda slavyanların böyük üstünlüyü var. Xanlıq dövründə qul və ya xidmətçi kimi Krimda yaşayanlar indi oranın sahibi olublar. Tarix təkrar kimi görünə də, inanmıram ki, Rusiya yenidən Krimi ilhaq edə bilsin. Ola bilər ki, Rusiya Krimi müstəqil dövlət kimi tanısin və yaxud Ukrayna içində "Tataristan modeli", yeni ən yüksək muxtariyyət verilsin.

– Rumıniya tatarları da Krimdakı soydaşlarına dəstək aksiyaları keçirdilər.

– Belə də olmalıdır. Rumıniya tatarlarının hər zaman baxdığı, həsrətini çəkdiyi yaşıl adadır Krim. Biz bütün Türk Dünyasından da dəstək gözləyirik.

– Rumıniya türkləri Türk Dünyasından və eləcə də, Krimdan əsrlər boyu ayrı düşmələrinə rəğmən öz mədəni həyatlarını davam etdirə biliblər. Sizcə, Rumıniyadakı türk-tatar birliyinin dünyada daha yaxşı tanılmasına nə mane olur?

– Bu milli toplum kommunist dönməində ciddi diskriminasiyaya uğrayıb. Böyük bir nəsil ana dilində təhsil almağa, kitab oxumağa həsrət qalıb. 1989-cu il inqilabından sonrakı islahatlar bizə hər şeyə yenidən başlamaq imkanı verdi. Hesab edirəm ki, öncə türk-tatar gənclərinin özlərinə milli mədəniyyət öyrədilməlidir.

– Məqsədi türk dünyasına xidmət olan Türkologiya və Mərkəzi Asiya Araşdırmaları İnstitutunun fəaliyyəti barədə də məlumat verərdiniz.

– Öncə qeyd edim ki, belə bir institut bizim regionda yoxdur. Kluj-Napoka şəhərinin "Babeş-Bolyai" Universitetində qurduğum Türkologiya və Mərkəzi Asiya Araşdırmaları İnstitutu 2008-ci ildə tarix fakültəsinin dekanı professor Kalin Felezeunun birbaşa yardımı ilə ərəsəyə gəldi. Məqsəd Türk Dünyasını siyasi, iqtisadi, mədəni baxımdan təbliğ etməkdir. Hesab edirəm ki, Rumıniyanın türkdilli arealı tanımasına ehtiyac var. Həmçinin, Rumıniyadakı türk izlərini də unuda bilmərik. Osmanlı İmperiyasına daxil olan yüz illər ərzində Rumıniyada araşdırılacaq ciddi türk mədəniyyəti formalaşmış. Eyni zamanda, türkdilli dövlətlərin tarixi, müasir durumu ilə də Rumın cəmiyyətini tanış etmək istəyirik. Yəni Azərbaycanı, Türkiyəni və digər türkdilli dövlətləri, toplumları Rumıniyada tanımaq və qarşılıqlı əlaqələri möhkəmləndirmək məqsədilə yola çıxmışıq. Yeri gəlmişkən, ötən ildən artıq institutumuzda Azərbaycan dili, Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti dərsləri keçirilir. Türk dili və türk mədəniyyəti dərsləri isə ilk yarandığı ildən tədris olunur. Maraq böyükdür. Biz türk dünyasına olan bu marağı dəyərləndirməyə çalışırıq.

– Tahsin bəy, Azərbaycanda, Türkmənistanda Rumıniyanın səfiri olmusunuz. Türk Dünyasına bu sevgi daha çox türksoylu olmağınızdanmı qaynaqlanır, yoxsa sadəcə bir tarixçi marağıdır?

– İlk dövrdə təbii ki, bir türkcü olaraq baxırdım məsələlərə. Sonra da peşəkar tarixçi yanaşması özünü göstərdi. Qeyd edim ki, Azərbaycandan öncə mənim Türkiyəyə səfir göndərilməyim müzakirə olunurdu. Müəyyən səbəblərdən alınmadı. Bir neçə ildən sonra

ölkə prezidenti cənab Konstantinesku tərəfindən Azərbaycanda səfir postu təklif edildi. Mən çox fikirləşmədim. Xanımın əlindən tutub getdim. Azərbaycan haqqında da əvvəlcədən çox məlumatlı idim. Azərbaycanın seçilməsi mənim region üzrə mütəxəssis olmağımla bağlı idi. Hələ kommunist dönəmində Azərbaycan, özbək filmləri gələrdi kinoteatra. Heç birini qaçırmazdım. Daha sonrakı illərdə idealist bir türkçü idim. Azərbaycan da türkçülüynün bir vətəni idi mənim üçün. Elçibəyi, Bəxtiyar Vahabzadəni tanıyırdım. Səfir gəlməmişdən öncə parlamentin deputatı kimi Qara dəniz hövzəsi Ölkələrinin Parlament Assambleyasını quranlardan biri idim və davamlı görüşlərimizdən artıq azərbaycanlı millət vəkllərini tanıyırdım. Onlarla çox yaxınlaşmışdıq. Bu səbəbdən də Azərbaycan məni çox isti qarşıladı və bu doğma münasibət bu günə qədər də davam edir. Baxmayaraq ki, aradan çox illər keçib.

– Ölkəmizin tarixində ən aktiv səfirlərdən biri kimi qaldınız. Nələri hədəfləmişdiniz, nələr edə bildiniz?

– Həmişə deyirəm ki, iki ölkə arasında siyasi əlaqələri bir günə, iqtisadi münasibətləri 2 günə pozmaq olar. Mədəni əlaqələr isə əsrlər boyu pozulmaz. Səfir kimi fəaliyyətə başlayanda əsas hədəfimiz mədəniyyətlərin qarşılıqlı tanıtılması idi. Azərbaycanda tanınan rumın bəstəkarlar, tarixçilər, ədəbiyyatçılar illər uzun moldovan kimi təqdim olunmuşdu. Biz öncə bu stereotipi dağıtmağı qarşımıza məqsəd qoyduq. Rumın mədəniyyətinin beş dahisini – Mihay Eminesku, George Enesku, Konstantin Brankuş, Nikolae Titulesku və Dimitrie Kantemiri tanıtmaq üçün müxtəlif tədbirlər keçirdik. Bu işlərdə azərbaycanlı dostlarımla yardımlarını unuda bilmərəm. Bəxtiyar Vahabzadə, Sabir Rüstəmxanlı, Çingiz Abdullayev kimi yaradıcı insanlarla yaranmış sıx münasibətlərimiz nəticəsində rumın mədəniyyətini tanıtmaq daha asan başa gəlirdi. O illərdə əlaqələri genişləndirmək üçün gənclər təşkilatları və dostluq cəmiyyəti yaratdıq. Mədəniyyət xadimlərinin qarşılıqlı səfərləri baş tutdu. Rumıniya ilə yaxından tanış olmaq üçün arzu edənləri yay kurslarına göndərdik. Bu illərdə artıq təhsil sahəsində də mübadilə başlamışdı. 12-14 tələbə Rumıniya dövlətinin təqaüdlərilə təhsilə başlamışdı. Təhsilini yarımçıq qoyanlar da oldu, uğurla başa çatdırılan da. Bu tələbələrə Fəxri Kərimli və İqbal Hacıyev mənim üçün xüsusi gənclərdir. Rəhbərliyim altında doktorluq müdafiə etdikdən sonra Rumıniyada qalıb fəaliyyət göstərməyə başladılar.

– İnstitutun gələcək planları nədir?

– Daha çox sayda türksoylu dövləti və xalqı təbliğ etmək. Biz həmin dövlətlərin yardım etməsinə çox sevinərdik. Böyük işlər böyük maliyyə tələb edir. Qeyd edirəm ki, bu institutun qurulmasında ARDNŞ-nin Buxarest bürosunun, “Heydər Əliyev” Fondunun Buxarest ofisinin ciddi köməyi oldu. Bir daha təşəkkür edirik. TMAAİ türk dünyası üçün regionda çox böyük işlər görə bilər. Biz elmi konfranslar, simpoziumlar, elmi-mədəni sərgilər keçirmək istəyirik. Bu işlər üçün bütün Türk Dünyasından əməkdaşlıq təklifləri gözləyirik.

**Söhbətləşdi: yazar Jalə İsmayıl
(xüsusi olaraq atev.az üçün)**

Sursa: TÜRK DÜNYASI EDEBİYAT VE KÜLTÜR SİTESİ, 17.03.2014, 06:17.

<http://atev.az/icerik/362/tahsin-cemil-turk-mdniyytinin-tbliqi-bizim-sas-mqsdimizdir.html#.UzUej9KQZbi>